

Professionalització i formació de treball social a Tunísia: perspectiva històrica i situació actual

Professionalization and training in social work in Tunisia: historical perspective and current situation

Paula Durán Monfort¹

Resum

Aquest article pretén abordar el naixement del treball social a Tunísia tenint en compte les transformacions que ha viscut el país a nivell polític, econòmic i social des del segle XIX fins a l'actualitat. Un passat i un present que ha estat fortament marcat per l'experiència colonial, on el sistema econòmic ha estat impulsat per una agenda internacional que ha determinat en cada moment la dinàmica social i la política duta a terme per l'Estat per fer front als problemes que plantejava la societat. Un esdevenir que també ha influït de manera important en la professionalització del treball social i en la institucionalització de la seva formació.

Paraules clau: Tunísia, context historicopolític, treball social, política social, formació.

Per citar l'article: DURÁN MONFORT, Paula. Professionalització i formació de treball social a Tunísia: perspectiva històrica i situació actual. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2014, n. 202, pàgines 112-125. ISSN 0212-7210.

¹Treballadora social i antropòloga. Doctora per la Universitat Rovira i Virgili. Professora del Departament de Treball Social i Serveis Socials de la Universitat de Barcelona. Membre investigador del GRITS (Grup de Recerca i Innovació en Treball Social). paula.duran@ub.edu.

Abstract

This article intends to explore the birth of Social Work in Tunisia, taking into account the changes that the country has experienced, politically, economically and socially, from the nineteenth century until today.

A past and a present that have been strongly influenced by the colonial experience, where the economic system has been driven by an international agenda that has determined at each moment the social dynamics and policies promoted by the State to tackle the problems posed by the society; a process that has significantly influenced the professionalization of Social Work and the institutionalization of the academic training.

Key words: Tunisia, historical and political context, Social Work, social policy, education.

Introducció

Aquest article se centra en el procés de constitució del treball social a Tunísia, tenint en compte el context polític i socio-econòmic del país des d'una perspectiva diacrònica.

La vinculació amb Europa i Occident, principalment amb França com a antiga potència colonial, ha estat una constant des del segle XIX. Una relació jeràrquica que ha determinat el panorama polític i que ha influït en la situació econòmica, principalment a partir de la posada en funcionament en els anys 80 del Pla d'Ajustament Estructural liderat pel Banc Mundial i el Fons Monetari Internacional. Dues dimensions que afecten no només la dinàmica social, sinó també l'orientació que presen-

ten les directrius normatives establertes per l'Estat per fer front a les necessitats de la població. El recorregut evolutiu plantejat permet observar com aquesta política social no pot dissociar-se de la pràctica professional o del sistema formatiu establert.

L'assistència social durant el període colonial (1881-1956)

El 1881 Tunísia es converteix en protectorat francès² (Eickelman, 2003: 65). Aquesta nova situació política influeix de manera directa en el sistema de protecció existent i en l'assistència social que es feia, fortament marcada pels valors de la religió musulmana i per una tradició cultural que té el suport de diferents institucions públiques i organismes comunitaris. Així, la

² A Tunísia es desenvolupa l'estratègia del protectorat, que equival al manteniment de les institucions autòctones i la imposició d'una administració francesa paral·lela destinada a fer-se càrrec dels interessos de la colonització.

constituïció de béns *Habous*,³ amb anterioritat a aquest període, va permetre finançar, a través d'obres de caritat i beneficència, la creació d'una infraestructura social i sanitària com la *Dimna*⁴ o la *Tkia*,⁵ entitats que van assumir la funció de protecció dels individus i famílies amb dificultats i van jugar un paper molt important en la lluita contra la pobresa.

L'ocupació colonial va implicar llavors la transformació progressiva d'aquestes estructures tradicionals de solidaritat, d'acord amb els valors de la metròpoli. Les reformes establertes tenien com a objectiu la laïcització del sistema i, per tant, van afavorir la desaparició d'aquestes institucions religioses, mentre potenciaven la proliferació d'organitzacions de beneficència franceses en l'esfera social del país (Labidi, 2003: 494).

El sorgiment de diferents institucions o serveis socials durant aquest període respon, per tant, als interessos de l'administració francesa, que centra les seves preocupacions en l'àmbit de la salut pública, mentre relega l'assistència social a un paper secundari (Jaidi, 2011: 165-166). En aquest context, les autoritats colonials promouen la creació d'un cos de professionals de la intervenció social, format inicialment per assistents socials francesos, que desenvolupen el seu

treball en l'àmbit mèdic-social, atenent pacients ingressats en diferents hospitals del país, així com les seves famílies. La incorporació de personal local, principalment femení, es produirà amb posterioritat, davant les dificultats que troben els metges i infermeres estrangers per accedir o comunicar-se amb la població. Exerciran, per tant, un paper important de mediació social, com a auxiliars o adjuntes a aquest personal sanitari. Labidi assenyalava com això constitueix el germen o l'inici del que en l'actualitat constitueix el treball social al país (2003: 495).

Des de llavors, la professionalització s'ha desenvolupat de manera paral·lela a la institucionalització de la formació, molt influïda, com hem vist, en aquest període pels interessos del poder colonial. Així, la formació teoricopràctica, adreçada al cos d'auxiliars socials acabat d'estrenar, reproduceix l'orientació medicosocial establerta per l'administració francesa.

El treball social després de la independència.⁶ Desenvolupament planificat, orientació comunitària i liberalisme econòmic (1956-1986)

Durant el període colonial la lluita nacionalista es converteix en el "despertar"

³ Els *Habous* són fundacions pietoses musulmanes, administrades per una comissió nomenada per decret del Bey, anomenada *Djemma*. Tenen locals de lloguer i terres cultivades, dels quals obtenen guanys que distribueixen no només entre els ancians o persones sense llar, sinó també entre el personal de la mesquita o els hospitals musulmans (Gaumer, 2006: 228).

⁴ La *Dimna* és una institució sanitària creada al segle XV (Labidi, 2003: 492).

⁵ Els responsables dels *Habous* comencen a constatar com les *Dimnas* no poden servir d'asil a les persones que ho necessiten. Per això es crea la *Tkia* al segle XVIII, que planteja cobrir les necessitats dels individus atesos quant a roba, allotjament i menjar (Labidi, 2003: 492).

⁶ La independència del país es produeix el 1956. Habib Bourguiba, amb el seu partit Neo-Destour, es converteix en el primer president de la República Tunisiana independent fins el 1987, quan serà deposat pel seu ministre de Defensa, Zine El Abidine Ben Ali, que es convertirà en el segon president del país.

cap a la renovació, que només es pot aconseguir amb de la independència, i per la via del desenvolupament. En el procés de construcció nacional l'objectiu polític se centrava en la consecució de la modernitat. Per tant, “desenvolupar-se” es va convertir, per a les elits polítiques dels nous estats nació, com és el cas de Tunísia, en un problema fonamental. Ho deixa clar Bourguiba en el seu discurs: “*Nous voulons inculquer à tous les citoyens la volonté de vaincre la misère, venir à bout de la résignation et des mauvaises habitudes, déraciner la croyance en un déterminisme aveugle et un ordre préétabli. Nous ne voulons pas que l’homme abandonne son aspiration vers le mieux être et le progrès [...]. Il faut qu’il lutte et qu’il avance [...]. Il en va de même quand il s’agit de vaincre le sous-développement. Le grand problème c’est d’engager le peuple dans la lutte*”⁷ (Discurs del president Habib Bourguiba - 05/02/1960, Secrétariat d’État à l’Information, 1960: 1).

Una lluita per la llibertat que s’erigeix en nom de la dignitat humana i s’estableix, per tant, contra un enemic comú com és el subdesenvolupament, caracteritzat per unes condicions de vida difícils, on el 73% de la població viu en una situació de pobresa (Skouri, 1995: 297); dos tunisians en edat activa sobre cinc es troben en situació d’atur (Ennaceur, 1990: 340); hi ha un percentatge elevat d’analfabetisme entre la població, amb tan sols el 12% dels nens d’entre 5 a 14 anys escolaritzats, segons dades

de l’any 1949 (Sraieb, 1993: 249). És un període en què la mortalitat infantil, les malalties contagioses, la subalimentació i les males condicions d’higiene afecten un percentatge important de la població (Labidi, 2011: 69).

El desenvolupament es converteix, així, en l’eina que permet la transformació d’aquesta realitat i implica la consecució d’una política social⁸ que planteja com a objectius la millora de les condicions de vida de la població, principalment aquella que resideix en el medi rural i en els barris semiurbans (Ennaceur, 1990: 342-343). Una concepció que atorgarà un paper determinant a l’Estat, que es converteix en iniciador, guia i operador de la transformació, personalitzant el poder a través de la figura del president.

En aquest context, el treballador social apareix com un agent de canvi i de desenvolupament social que contribuirà a la millora de les condicions de vida d’individus, famílies i comunitats (Labidi, 2005: 38).

El treball social durant el període de desenvolupament planificat (1956-1965)

El “*décennie soixante*” (Dimassi i Zaiem, 1987: 162) marcarà l’entrada de Tunísia al període de desenvolupament planificat (Ennaceur, 1990: 354). Aquest concepte de planificació encarna la creença que el

⁷“Volem inculcar a tots els ciutadans la voluntat de superar la pobresa, superar la resignació i els mals hàbits, desarrelar la creença en un determinisme cec i un ordre preestablert. No volem que l’home abandoni la seva aspiració a ser millor i adquirir el progrés [...]. Ha de lluitar i avançar [...]. És el mateix quan s’ha de superar el subdesenvolupament. El gran problema és comprometre la gent en la lluita”. La traducció del text del francès al castellà l’ha fet l’autora.

⁸Labidi assenyala com el model de política social adoptat des de la independència fins a principis dels anys 70 és el del benestar col·lectiu i el desenvolupament del capital humà (2005: 38).

canvi social de la població tunisiana pot ser dirigit. Ahmed Ben Salah, secretari d'Estat de Pla i de Finances, elaborarà el document que presenta la política de l'Estat en aquesta matèria, les *Perspectives decennals de desenvolupament (1962-1971)*,⁹ que orientarà el desenvolupament econòmic i social del país. Aquest pretén articular-se a partir de la descolonització econòmica, la consecució de l'autosuficiència alimentària, la reducció de la dependència de l'exterior, la creació del mercat nacional..., així com la reforma de l'agricultura, com a prioritats per a la creació de l'Estat i el creixement industrial (Di Tommaso, Lanzoni i Rubini, 2009: 5).

■ La política social establerta durant aquest període es concreta en diferents programes socials, orientats principalment a la millora de les condicions de vida de la població.

Però en l'objectiu dels planificadors hi havia també la concepció del desenvolupament des de la perspectiva de la promoció de l'home i de la satisfacció de les seves necessitats fonamentals. La política social establerta durant aquest període es concreta en diferents programes socials, orientats principalment a la millora de les condicions de vida de la població. El govern apostarà, dins d'aquest plantejament,

per la prevenció sanitària i l'equipament hospitalari, la millora de l'habitatge, la lluita contra l'atur i l'educació (Ennaceur, 1990: 355-357).

Una realitat que, per tant, demana un cos professional que pugui donar resposta a la situació que viu la població. La independència de Tunísia implicarà la fugida d'un nombre important d'assistents socials francesos, que hauran de ser substituïts per personal nacional. En aquest context el sistema de formació planteja l'emergència d'un perfil professional específic com és el del treballador social, exercit per personal qualificat que sigui capaç de tenir un paper important en el desenvolupament del país (Labidi, 2011: 71).

L'orientació medicosocial adoptada després de la independència reflecteix el continuïsm de l'època colonial, alhora que testimonia els problemes de salut que pateix la societat. És per això que les primeres intervencions que es fan amb individus i famílies es dirigeixen principalment cap a la millora de les condicions d'higiene, salut i nutrició de la població. Les primeres assistents socials, ja que parlem d'una professió fortament feminitzada en els seus començaments, tenien la consideració d'agents de salut. Per tant, inicialment faran, com en el període anterior, una tasca auxiliar i mitjancera que afavoreixi l'accés dels metges i infermeres estrangers a les famílies. No obstant això, tenen també un paper important en les activitats de prevenció, sensibilització i educació sanitària,

⁹ Les *Perspectives decennals de desenvolupament (1962-1971)* aglutinaran un primer *Pla triennal de desenvolupament (1962-1964)* i dos plans successius de quatre anys (1965-68 i 1969-72) (Di Tommaso, Lanzoni i Rubini, 2009: 5). A partir d'aquest primer decenni de desenvolupament, se succeeixen plans cada quatre anys que articulen la política estatal en aquesta matèria.

i tindran un paper molt actiu en les campanyes de planificació familiar, vacunació o lluita contra les malalties contagioses, tant en l'entorn urbà com en el medi rural. El seu treball respon, llavors, als interessos de les autoritats, que plantegen, com s'ha apuntat, un canvi planificat de la societat per a la consecució del desenvolupament econòmic i social. Faran, en aquest sentit, una tasca important de mobilització i adequació de la societat als paràmetres establerts per les elits polítiques (Labidi, 2003: 498).

El treball social d'orientació comunitària (1965-1969)

L'adopció d'una economia inspirada en el model socialista cooperatiu influirà de manera determinant en la nova orientació que prendrà el treball social en aquest segon període, tal com queda establert en el segon Pla quadriennal (1965-1968). La nova perspectiva adoptada es traduirà en programes socials de dimensió comunitària, més diversificats, que tindran com a objectiu general la promoció de la salut, la millora de les condicions de vida de la població i la lluita contra la pobresa.

Amb la instauració d'un nou òrgan administratiu com és la Secretaria d'Estat de Joventut, Esport i Afers Socials es crea una institució de formació especialitzada en treball social: l'Escola de Treball social, que ja no depèn del Ministeri de Salut Pública, sinó de la Divisió de Protecció Social. Amb l'obertura d'aquesta escola, el treball social deixa de ser una professió exclusivament femenina, com ho era fins ara, i comença també a masculinitzar-se. Les matèries impartides reflecteixen l'orientació general del país i impulsen el desenvolupa-

ment comunitari com a eix central del treball social, potenciant la formació d'especialistes que puguin mobilitzar la població i que promoguin la seva participació activa en accions col·lectives, tant en el medi rural com en l'espai urbà. El seu camp d'intervenció continua centrant-se en el desenvolupament d'accions d'animació i educació en el marc dels antics programes medicosocials de prevenció i lluita contra les epidèmies, i té també en compte la infància en situació de dificultat (Labidi, 2003: 499-500).

Però la realització parcial dels objectius plantejats, sobretot pel que fa al creixement econòmic i a la reducció de les desigualtats entre la població, principalment entre espai urbà i medi rural, demanarà una nova estratègia de desenvolupament a partir de la crisi del 1969.

El treball social en el context de liberalisme econòmic (1969-1986)

Als anys 70 l'economia girarà cap a una vessant més liberalista, emparada pel Banc Mundial i el Fons Monetari Internacional, sobretot després del fracàs que ha suposat el model dirigit. Serà durant el segon decenni del desenvolupament (1972-1982) quan el país conegui una prosperitat econòmica més gran, principalment produïda per l'augment dels recursos gràcies al petroli, l'excedent agrícola i al desenvolupament del sector turístic. Per tant, assistim a una major obertura econòmica a l'exterior i a un allunyament de la política proteccionista de l'Estat, que deixa un protagonisme més gran a la iniciativa privada. De la mateixa manera, es planteja un intervencionisme estatal menor pel que fa a la política social (Ben Amor, 1995: 283).

La nova estratègia de desenvolupament instaurada durant aquests anys s'insereix dins de la concepció del "desenvolupament concertat" (Ennaceur, 1990: 364), que planteja a més mantenir l'objectiu de millora de la qualitat de vida de la població, ja determinat en el decenni anterior, però aquesta vegada establert a través de nous programes socials, articulats de manera sectoritzada. S'adrecen a grups concrets de població, com els joves, o privilegien l'acció en diferents entorns, com l'espai rural. El "Programa de Suport a l'Ocupació dels Joves", el "Fons Nacional de Promoció de l'Artesanat i dels Petits Oficis", el "Programa de Desenvolupament Rural" o el "Programa de Desenvolupament Rural Integrat" en són una bona mostra.

Encara que durant els anys 1973-1974 l'Estat continua tenint en compte els programes assistencials, les accions es dirigeixen principalment al desenvolupament de zones regionals prioritàries,¹⁰ tenint en compte que la regió és un element determinant en el diagnòstic de la pobresa (Elloumi, Sghaier, Dhehibi i Kadhadhi, 2007: 3-4).

En aquest període el desenvolupament rural se situa entre els objectius de la política del desenvolupament, des d'una concepció més àmplia i abastant accions que se centraven no només en l'agricultura sinó també en la recerca i millora de les infraestructures, com és el cas dels "Programes de Desenvolupament Rural" (PDR). Aquest canvi d'orientació es va produir amb la comprensió cada vegada

més sòlida que l'objectiu no era l'increment de la producció agrícola sinó la seguretat alimentària. Així, l'accés als recursos es va convertir en la preocupació principal. Per tant, es va incidir en estratègies que poguessin generar una millora de la situació econòmica de la població rural. Les iniciatives realitzades pretenien intervenir en diferents àmbits de la vida dels habitants de les regions, com la formació professional dels joves del medi rural, la creació i consolidació de l'ocupació i la lluita contra l'atur, la millora de les condicions de vida a través d'una millora en infraestructures com l'electrificació, el millor accés a l'aigua potable i la constitució de reserves d'aigua per a l'activitat agrícola, l'accessibilitat a l'entorn i els circuits comercials, la implantació d'equipament sociocol·lectiu com els centres de base, escoles, centres culturals... (Khaldi i Naïli, 1995: 99-100).

No obstant això, aquest plantejament institucional que pretenia desenvolupar el medi rural va tenir una aplicació pràctica que no va aconseguir els objectius articulats en l'elaboració del programa. Aquesta situació, agreujada per un major desequilibri entre les regions, va convidar el govern a fer un nou pla que contemplés el desenvolupament rural de manera més integral. A mesura que els petits agricultors assumien una funció cada cop més destacada, les necessitats bàsiques de les poblacions es van anar reconeixent com a elements importants del desenvolupament i es va accentuar la necessitat d'adoptar enfocaments integrats que abastessin qüestions in-

¹⁰Prioritzen les zones més desfavorides com els llocs fronterers, el nord-oest de Tunísia, el centre-oest i el sud-oest del país (Skouri, 1995: 304).

tersectorials, com el desenvolupament rural integrat (FAO, 2004 : 17). Assistim, per tant, a un enfortiment d'aquestes accions, que es duren a terme en zones ben localitzades i que intervindran en els aspectes econòmics, socials i culturals en el context del *VI Pla* (Skouri, 1995: 304).

Així, el 1984 s'inicien els "Programes de Desenvolupament Rural Integrat" (PDRI) (Hassainya, 2008: 24). Intervenen en els mateixos dominis que el PDR, amb excepció de l'àrea de formació professional, i plantegen l'eliminació de bosses de pobresa, la reducció del desequilibri regional i la millora de les condicions de vida de la població rural; a través de l'enfortiment de la producció agrícola, la creació d'ocupació, la prevenció de l'èxode rural i l'increment dels ingressos dels agricultors, encara que d'una manera més coordinada i integrada que el programa anterior. La participació dels beneficiaris en l'elaboració, execució i avaluació dels projectes constitueix una innovació d'aquesta primera generació de PDRI (Elloumi, Sghaier, Dhehibi i Kadhkadi, 2007: 4). No obstant això, la realitat revela com aquesta participació va ser limitada, ja que no s'havia aconseguit la implicació dels interessats en l'avaluació de les necessitats i en l'adopció de decisions (FAO, 2004: 18). No serà fins a la segona generació quan la cooperació amb els habitants del medi rural adquireixi més rellevància.

Un altre tipus de programes desenvolupats durant aquest període són els anomenats "Programes de Promoció d'Activitats

Productives Generadores d'Ingressos", que sorgeixen durant els anys 80 i comprenen el "Programa de la Família Productiva" (1981) o el "Projecte d'Horts Familiars" (1985) (Khaldi i Naili, 1995: 99). Plantegen el tractament de la pobresa des d'una òptica dinàmica, tenint en compte les capacitats productives de la població beneficiària. S'adrecen principalment a famílies amb recursos econòmics escassos i s'orienten cap a la creació de diferents accions productives generadores d'ingressos,¹¹ a través de la concessió per part de l'Estat d'un capital inicial i dels mitjans de producció indispensables per a la consecució d'un programa que permeti, per exemple, la creació d'un hort familiar que no només produeixi aliments per l'autoconsum sinó que a més possibiliti la comercialització de l'excedent alimentari.

Els treballadors socials, en aquest context, tenen la responsabilitat de posar en funcionament els diferents programes esmentats. La seva intervenció pretén reduir la injustícia social i millorar les condicions de vida de la població i de les famílies amb dificultats econòmiques a través del desenvolupament d'aquestes iniciatives (Labidi, 2005: 39).

El context políticoeconòmic, que influeix de manera determinant en l'acció social desenvolupada, intervé també en la formació impartida als futurs treballadors socials. Els plans d'estudi plantegen una orientació més polivalent basada en els tres mètodes d'intervenció (Labidi, 2003: 501). A nivell institucional, es produeix la con-

¹¹ En un principi aquestes accions es desenvolupen amb la intermediació del Comitè Nacional de Solidaritat Social (CNSS), per convertir-se el 1986 en el "*Programa Nacional d'Ajut a les Famílies Necessitades*", concebut com una mesura d'acompanyament al programa de subvenció de preus als productes de primera necessitat.

■ El context politicoeconòmic, que influeix de manera determinant en l'acció social desenvolupada, intervé també en la formació impartida als futurs treballadors socials.

versió de l'antiga escola de formació en un centre anomenat Institut de Treball i de Serveis Socials, que centra la seva formació en treball social, imparteix estudis d'administració social, principalment destinats al perfil de gestors de serveis socials, i aborda també el domini del treball i les relacions professionals per a la capacita-ció dels inspectors de treball. El 1982 es produeix l'escissió d'aquest institut en dos establiments, com són l'Institut Nacional de Treball, una institució depenent del Ministeri d'Assumptes Socials, i l'Escola Nacional de Treball Social, situada a la regió de Siliana (al nord-oest del país). Tots dos establiments van funcionar com a centres de formació professional, adreçats principalment a la formació dels futur@s professionals del Ministeri d'Afers Socials (Labidi, 2005: 36).

El treball social en un context d'ajustament estructural (1986) i canvi de govern (1987)

Els anys 80 plantegen un panorama de crisi econòmica forta a Tunísia. Aquesta situació genera una disminució en la producció del petroli i del preu del barril, la qual cosa implica dificultats econòmiques

per a l'Estat i produeix l'endeutament del país. En aquest context, els problemes econòmics constitueixen assumptes no només nacionals sinó també internacionals. Institucions com el Banc Mundial o el Fons Monetari Internacional es converteixen en els agents "adients" per revertir la situació d'absència de riquesa (Gimeno i Monreal, 1998: 10). Les bones relacions viscudes amb tots dos organismes durant la dècada d'or de l'economia pateixen una mutació profunda en aquesta època. Així, un any abans de la pujada al poder de Ben Ali els països occidentals decideixen "ajudar" els països de l'anomenat "Tercer Món" per a la gestió dels seus deutes i la millora de la seva situació financera. Això es produeix a través d'un Pla d'Ajustament Estructural, un pla de reestructuració econòmica adreçat a restablir els equilibris financers.

La posada en funcionament d'aquest pla configura un context politicoeconòmic que influeix de manera determinant en la societat, amb l'aparició de noves formes de pobresa, i que també té efectes molt importants en la política social i en la pràctica del treball social. Una política social que es caracteritzarà per una lògica de racionalització de la despesa social (Ben Amor, 1995: 283), on la intervenció de l'Estat no planteja cobrir les necessitats socials de tota la població, sinó la d'aquells individus o grups més desfavorits (Labidi, 2005: 35). Guelmami ho anomenarà "model d'optimització i de racionalització de la distribució" (1996).

Es promouen, per tant, programes¹² que tenen com a objectiu anticipar i reduir

¹² Podem destacar també altres iniciatives desenvolupades, com el programa d'intervenció social en el medi escolar o els programes adreçats a persones grans o a persones amb discapacitat.

l'impacte de la repercussió social que aquesta nova política econòmica pot tenir en la població. La intervenció es concentra en la família, tal com estableix el *VII Pla de desenvolupament econòmic i social (1987-1991)*, que incideix en la influència que el Pla d'Ajustament Estructural pot tenir en la seva situació econòmica i en l'agreuiment de la seva situació. Cal fer referència al "Programa Nacional d'Ajut a les Famílies Necessitades", citat anteriorment. És un programa d'assistència material mensual que planteja la dotació econòmica periòdica i pretén beneficiar les famílies que es troben en una situació de precarietat econòmica (Mouelhi, 1995: 291). Aquestes mesures d'anticipació s'acompanyen d'una retirada progressiva del suport que l'Estat dóna a la *Caixa General de Compensació*¹³ (Ben Amor, 1995: 293).

En aquest context, el treballador social, el rol principal del qual és el seleccionar els beneficiaris dels diferents programes, incideix més en el procés de regulació socioeconòmica que en la intervenció social (Labidi, 2003: 504). Les característiques dinamitzadores que definien aquest perfil professional en els decennis anteriors en aquest període pràcticament han desaparegut.

Pel que fa a la formació, s'han produït de nou modificacions a nivell institucional i en l'estructura dels programes acadèmics impartits, per adaptar-se a les noves realitats socioeconòmiques i poder respondre també a la situació d'atur que viuen els

joves diplomats universitaris. És per això que el programa de formació de gestors de serveis socials ha estat progressivament substituït per una formació general que se centra en la gestió econòmica i social, i això permet als futurs professionals respondre al perfil que es demana per a la posada en funcionament dels diferents programes socials, esmentats anteriorment. Així, el treball social, com a disciplina, ocupa un lloc molt limitat (Labidi, 2011: 78-79). El 1988 l'Escola de Serveis Socials de Siliana es va tornar a fusionar amb l'Institut Nacional de Treball de Tunísia per donar lloc a una nova institució d'educació superior, l'Institut Nacional de Treball i Estudis Socials (INTES), actual establiment d'educació superior encarregat de la formació en treball social, que funciona sota la doble tutela del Ministeri d'Afers Socials i del Ministeri d'Educació Superior.

El treball social en l'actualitat

Labidi retrata una actualitat fortament marcada per l'augment dels problemes socials i l'aparició de noves formes de pobresa (2003: 507-508).

Durant aquest període es planteja una continuïtat respecte als programes començats en etapes anteriors, com el "Programa Nacional d'Ajut a les Famílies Necessitades", el "Programa d'Acció Social en el Medi Escolar" o el "Programa d'Inserció de Persones amb Discapacitat en el Medi Escolar", entre d'altres. Des del Ministeri

¹³ La *Caixa General de Compensació* pretén preservar el poder de compra dels ciutadans dels efectes de la fluctuació dels preus del mercat, per això subvenciona els productes alimentaris de base per garantir-ne l'accés al consumidor (Mouelhi, 1995: 291). Skouri assenyala com constitueix un instrument fonamental de la política social de l'Estat en els últims vint anys (1995: 301).

d'Afers Socials es prioritza, per tant, aquells col·lectius que tenen més dificultats.

En aquest context s'inicien també els "Programes de Desenvolupament Rural Integrat de segona generació" (1992-2002), que plantegen objectius anteriorment marcats en els programes de primera generació com la productivitat, la competitivitat i la renda, però afegeixen elements com la promoció de la dona rural. En tot cas, l'element determinant resideix en la implicació i participació dels beneficiaris.

El 1993 es crea el "Fons Nacional de Solidaritat", conegut com el "Fons 26-26", que pretén reimpulsar l'esperit de solidaritat tradicional i afavorir el sorgiment d'associacions de desenvolupament i de protecció social. Se centra en la millora de l'equipament o de les infraestructures de les zones rurals, incidint principalment en la millora de les comunicacions, l'electrificació, l'accés a l'aigua potable..., tot i que també afavoreix la creació d'ingressos en les famílies, a partir de la concessió de crèdits (Ben Amor, 1995: 296-299).

Es produeix, per tant, un impuls de la dimensió comunitària. Des de l'Estat es planteja la promoció de l'autodeterminació i la responsabilitat individual i social, tant en l'àmbit urbà com en el medi rural. No obstant això, la presència de treballador@s socials en aquest context és molt reduïda, fet que contrasta de manera determinant amb el rol actiu que van exercir en els anys 60. No obstant, la revolució tunisiana¹⁴ ha posat de manifest, com as-

senyala Boudhina, la importància que té potenciar el treball social comunitari com un element necessari per a la reducció o eliminació de les desigualtats regionals i per a la construcció d'un país nou (2013: 4), retornant al/a la treballador/a social el paper que va tenir en decennis anteriors.

Durant el curs acadèmic 1997-1998 s'inicia un nou cicle de formació de tècnics superiors en serveis socials, on els estudiants reben una formació teòrica i pràctica centrada principalment en les categories poblacionals beneficiàries dels programes socials que han acompanyat la posada en marxa del Pla d'Ajustament Estructural. Per tant, s'incideix en els diferents camps d'intervenció social, com discapacitat, vellesa, infància amb necessitats específiques... És un programa formatiu que reflecteix la política social racional que focalitza l'atenció en els col·lectius més desfavorits (Labidi, 2005: 37) i que pretén la capacitat de professionals per a la posada en funcionament dels programes socials gestionats pel Ministeri d'Afers Socials (Labidi, 2011: 80).

A partir del curs 2006-2007 el sistema universitari tunisià s'orienta cap a l'adopció d'un sistema de formació universitària conegut com a LMD,¹⁵ de quatre anys de durada, per a la formació de tècnics superiors en els centres universitaris. Una reforma educativa que exalça l'educació pràctica i que planteja canvis, sobretot pel que fa a l'especialització del segon cicle i a la creació de màsters especialitzats i professionalitzats.

¹⁴ Ben Ali, que va ocupar la presidència del país durant 23 anys, l'abandona el 14 de gener del 2011 arran de les protestes de la població. La seva sortida va provocar l'inici del procés de construcció democràtica al país i el començament d'una nova etapa política que fins al moment està liderada pel partit islamista En-Nahda.

¹⁵ La reforma LMD planteja una formació en tres graus: llicència, màster i doctorat.

Aquest canvi s'ha traduït en l'abandonament del cicle de formació de tècnics superiors en serveis socials i l'adopció de nous programes de formació d'acord amb aquest sistema. És per això que l'INTES crea dues llicenciatures destinades a la formació en treball social: la primera, anomenada *Llicenciatura aplicada en intervenció social*, és una formació de tipus professional orientada principalment cap a la pràctica. Una *Llicenciatura fonamental en treball social*, basada en l'adquisició de coneixements teòrics i que possibilita als diplomats continuar els seus estudis i desenvolupar la seva vessant investigadora (Labidi, 2011: 85). Les matèries impartides se centren en el treball social individual, grupal i comunitari i incideixen en els àmbits d'actuació assenyalats anteriorment com infància, joventut, vellesa o discapacitat, sense obviar la importància que té el desenvolupament local.

Conclusions

El sistema de protecció social existent abans de la colonització francesa, fortament influït pels valors religiosos i per la tradició cultural, en aquest període de dominació progressivament es va debilitant i s'orienta cap a una laïcització de les estructures de solidaritat nacional, en funció dels interessos colonials. En aquest context, la professionalització de la disciplina, impulsada per l'administració francesa i protagonitzada principalment per personal estranger, planteja una orientació medicosocial que continuarà després de la independència del país, en una etapa marcada pel procés de construcció nacional i per la lluita contra el subdesenvolupament. Les accions de prevenció o sensibilització

que farà el personal local, convertit en auxiliars socials, continuen centrant-se en l'àmbit de la salut, durant el primer decenni del desenvolupament, per diversificar després en altres accions que plantegen la millora de les condicions de vida de la població i la lluita contra la pobresa o l'atur, per mitjà de diferents programes socials que adopten una dimensió comunitària en el nou escenari politicoeconòmic que dibuixa el model socialista cooperatiu adoptat.

L'etapa de liberalisme econòmic redueix el protagonisme de l'Estat pel que fa a la política social, i en el nou escenari apareixen actors com el Banc Mundial o el Fons Monetari Internacional. El context internacional marcarà l'agenda nacional en la lluita contra la pobresa. Des d'aquesta perspectiva s'impulsen nous programes socials articulats de manera sectoritzada, que privilegien el desenvolupament de la regió. Un intervencionisme que continuarà en els anys 80 i també als 90 amb la posada en funcionament i posterior desenvolupament del Pla d'Ajustament Estructural, que impulsarà una política social racional que pretén reduir la despesa social centrant l'atenció en aquells individus o grups socials més desfavorits.

El paper dinàmic que exerceix el treballador social en els anys 60 i 70, com a agent de canvi i desenvolupament social, en aquest darrer període es redueix a la seva dimensió més economicista. La reivindicació d'un paper més actiu continua en l'actualitat davant d'un context social excepcional com el que viu la societat tunisiana des del 2011, que constitueix sens dubte un desafiament per a la disciplina, la professió i la formació de futur@s treballadors/es socials.

Bibliografia

- AMRI, Laroussi (dir.). *Les changements sociaux en Tunisie 1950-2000*. Paris: l'Harmattan, 2007. ISBN 978-2-296-04310-7
- BEN AMOR, Ridha. "Politique Sociale, ajustement structurel et pauvreté en Tunisie", en *Cahier du CERES. Série Sociologique*, núm. 24: *Ruralité, urbanité et exclusion sociale au Maghreb*. Tunis: Édition CERES, 1995. Pàg. 265-328.
- BESSIS, Sophie. "Banque mondiale et FMI en Tunisie: une évolution sur trente ans", en CAMAU, Michel i MICHEL, Hubert (resp.). *Annuaire de l'Afrique du Nord*, vol. 26. CNRS - IRE-MAM. Paris: Editions du CNRS, 1989. Pàg. 135-148. ISSN 0242-7540.
- BOUDHINA, Saida. "Le formateur régional en travail social: L'expérience professionnelle et son apport à la formation professionnelle des travailleurs sociaux en Tunisie", en *Travail et Développement. Revue tunisienne des sciences du travail*, núm. 29. Tunis: Édition de l'INTES, 2013. Pàg. 223-243.
- BOUDHINA, Saida. "La révolution tunisienne et la nécessité de transmettre les savoirs professionnels de la pratique du service social communautaire en faveur des étudiants", en *5ème Congrès AIFRIS Construction, transformation et transmission des savoirs: les enjeux pour l'intervention sociale*. Lille, 2-5 juillet 2013. Pàg. 1-22. Consultable en línia: http://aifris.eu/06manifestations/aifris_2013_lille/index_01.php.
- DI TOMMASO, Marco R.; LANZONI, Elena i RUBINI, Lauretta. *Soutien aux PME dans le pays arabes. Le cas de la Tunisie*. Projet coordonné par GIOVANELLI, Stefano. United Nations Industrial Development Organization, 2009.
- DIMASSI, Hassine i ZAIEM, Hédi. "L'industrie: mythe et stratégies", en CAMAU, Michel (dir.) *Tunisie au présent. Une modernité au-dessus de tout soupçon?* Paris: Éditions du CNRS, 1987. Pàg. 161-179. ISBN 9782222040538.
- EICKELMAN, Dale F. *Antropología del mundo islámico*. Barcelona: Ediciones Bellaterra, 2003. ISBN 84-7290-202-1.
- ELLOUMI, Mohamed. "Les politiques de développement rural en Tunisie: Acquis et perspectives", en *Options Méditerranéennes, Série A*, núm. 71. Montpellier: CIHEAM-IAMM, 2006. Pàg. 55-65. ISBN 2-85352-351-9.
- ELLOUMI, Mohamed; SGHAIER, Mongi; DHEHIBI, Boubaker i KADHKADHI, Kaouthar. "Changement institutionnel et développement durable: Vers une nouvelle gouvernance du développement locale et de la gestion des ressources naturelles", en *Projet JEFF-OR de coopération entre l'INRAT et l'IRD*, 2007.
- ENNACEUR, Mohamed. "La politique sociale de la Tunisie depuis l'indépendance et sa place dans le développement", en *Le Développement en question. Dimension - Bilan - Perspectives. Actes du Colloque*: 24-29 novembre 1986. Série Études Sociologiques, núm. 16. Tunis: Université de Tunis - CERES, 1990. Pàg. 335-392.
- FAO. *Aplicación de estrategias de desarrollo enfocadas hacia las personas en el ámbito*. Document de Treball 15 realitzat per Pari Baumann, Marta Bruno, Dervla Cleary, Olivier Dubois i Ximena Flores amb aportacions de Patrizio Warren, Teresa Maffei i Jan Jonson. FAO: Programa de Apoyo a los Modos de Vida Sostenibles (LSP), 2004. Consultable en línia: www.fao.org/docrep/007/j3137s/j3137s00.htm.
- GAUMER, Benoît. *L'organisation sanitaire en Tunisie sous le Protectorat français (1881-1956)*. Québec: Presses de l'Université Laval, 2006. ISBN 978-2-7637-8474-8.
- GIMENO MARTÍN, Juan Carlos i MONREAL, Pilar (eds.). *La controversia del desarrollo*. Madrid: Ediciones La Catarata-Instituto Universitario de Desarrollo y Cooperación, 1999. ISBN 84-8319-043-5.
- GUELMAMI, Abdelmajid. *La politique sociale en Tunisie de 1881 à nos jours*. Paris: l'Harmattan, 1996. ISBN 2-7384-4080-0.
- HASSAINYA, M. Jemaiel. *Suivi de la stratégie méditerranéenne pour le développement durable. Développement agricole et rural. Étude nationale Tunisie*, volume 1. Plan Bleu-Ciheam. Tunis: Institut National d'Agronomie de Tunisie, CIHEAM i Ministère de l'Agriculture et de la Pêche - République Française, 2008. ISSN 1016-1228
- JAIDI, Ali. "Services sociaux et pauvreté de la Tunisie précoloniale et coloniale", en *Travail et Développement. Revue tunisienne des sciences du travail*, núm. 28. Tunis: Édition de l'INTES, 2011. Pàg. 173-188.
- KASSAB, Ahmed. *Histoire de la Tunisie. L'époque contemporaine*. Tunis: Société Tunisienne de Diffusion, 1976.

Bibliografia

- KHALDI, Raoudha i NAÏLI, Abderraouf. “Analyse des politiques de la sécurité alimentaire en Tunisie”, en PADILLA, Martine i LE BIHAN, Geneviève (ed.) *La sécurité alimentaire en Méditerranée*. Options Méditerranéennes: Série A. Séminaires Méditerranéens, núm. 26. Séminaire sur la Sécurité Alimentaire en Méditerranée, 1994/09/14-16. Còrdova: CIHEAM-IAMM, 1995. Pàg. 91-110. ISBN 2-85352-148-6.
- LABIDI, Lassad. “De l’assistance traditionnelle au service social: L’historique sur l’intervention sociale publique en Tunisie”, en *Revue d’Histoire Maghrébine*, núm. 112, 2003. Pàg. 483-512. ISSN 0330-8987
- LABIDI Lassaad. “Impact de l’État sur le travail social en Tunisie”, en *Les politiques sociales: La gestion du social*, núm. 3 i 4, 2005. Pàg. 32-41.
- LABIDI Lassaad. “Changements socioéconomiques et évolution de la formation des travailleurs sociaux tunisiens”, en *Travail et Développement. Revue tunisienne des sciences du travail*, núm. 28. Tunis: Édition de l’INTES, 2011. Pàg. 67-90.
- MOUELHI, Mohamed Ali. “Évolution de la pauvreté en Tunisie. Analyse des facteurs explicatifs”, en PADILLA, Martine; DELPEUCH, Francis; LE BIHAN, Geneviève i MAIRE, Bernard. *Les politiques alimentaires en Afrique du Nord*. Paris: Éditions Karthala, 1995. Pàg. 263-295. ISBN 2-7384-4080-0
- SECRETARIAT D’ÉTAT A L’INFORMATION TUNISIENNE, RÉPUBLIQUE TUNISIENNE. *Allocution Hebdomadaire du Président Habib Bourguiba* (versió francesa). Tunis, 5 Février 1960.
- SECRETARIAT D’ÉTAT AU PLAN ET AUX FINANCES, RÉPUBLIQUE TUNISIENNE. *Perspectives décennales de développement: 1962-1971*. Tunis, 1961.
- SKOURI, Mohamed B. Hedi. “Les programmes ciblés d’aide et réinsertion sociale en Tunisie”, en PADILLA, Martine; DELPEUCH, Francis; LE BIHAN, Geneviève i MAIRE, Bernard. *Les politiques alimentaires en Afrique du Nord*. Paris: Éditions Karthala, 1995. Pàg. 297-314. ISBN 2-7384-4080-0
- SRAÏEB, Nouredine. “L’idéologie de l’école en Tunisie coloniale (1881-1945)”, en *Revue du monde musulman et de la Méditerranée*, núm. 68-69. Aix-en-Provence: IREMAM, 1993. Pàg. 239-254. ISBN 2-85744-674-8 - ISSN 0997-1327.
- TRABELSI, Mohsen. “Développement régional et structuration de l’espace”, en *Le Développement en question. Dimension - Bilan- Perspectives*. Actes du Colloque: 24-29 novembre 1986. Série Études Sociologiques, núm. 16. Tunis: Université de Tunis – CERES, 1990. Pàg. 279-313.